

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасної правової системи України відбувається під впливом найкращих європейських правових стандартів, серед яких вагоме значення має ефективне правосуддя як запорука належної реалізації прав і свобод людини та громадянина, важлива ознака правової демократичної держави. У цьому контексті проводиться і реформування вітчизняної судової системи, яке спрямовано на забезпечення правової стабільності та верховенства права, рівних можливостей учасників судового процесу, гарантування захисту їхніх інтересів, піднесення престижу та авторитету судової влади, відновлення довіри до неї і окремих громадян, і суспільства загалом.

Одним із засобів досягнення такої мети є, зокрема, уніфікація судової практики.

На жаль, цей термін не набув належної формалізації в чинному законодавстві України, в якому досі ці явища позначено термінами «єдність судової практики», «однакове застосування норм права» тощо.

Не сформована юридичною наукою і вітчизняна теорія прецедентного права, як і теорія уніфікації судової практики, хоча зараз уже спостерігається значна активізація в цьому напрямі, причому не тільки в Україні, а й у Європі загалом. Свідченням цього є підготовка Консультативною радою європейських суддів висновку щодо ролі суду в забезпеченні уніфікації застосування права.

І в зарубіжній, і у вітчизняній юридичній літературі питанням судової правотворчості та її результатам – джерелам права – приділено належну увагу. Зокрема, їх досліджували у своїх працях С. В. Боботов, О. М. Верещагін, П. О. Гук, М. І. Козюбра, Д. Д. Лилак, Б. В. Малишев, М. М. Марченко, Т. В. Росік, Є. В. Сем'янов, О. Ф. Скакун, Н. В. Стецик, С. П. Чередніченко, С. В. Черніченко, С. В. Шевчук та інші. Окрім того, у юридичній літературі висвітлено питання судової практики, зокрема у працях В. Е. Беляневича, І. Ю. Богдановської, С. В. Бошно, С. М. Братуся, В. І. Вільнянського, П. А. Гука, Н. А. Гураленко, В. М. Жуйкова, В. І. Кисіля, О. М. Коростелкіної, Б. В. Малишева, Н. М. Пархоменко, С. П. Погребняка, П. М. Рабіновича, О. В. Соловійова, Д. Ю. Хорошковської, С. В. Шевчука та інших.

Водночас лише незначна кількість робіт присвячена проблемам уніфікації судової практики. Це, наприклад, праці О. А. Беляневич, В. Валанчуса, Г. Кірхера, Л. А. Луць, Л. М. Москвич, Я. М. Романюка, М. І. Сірого та інших.

Малодослідженими є, зокрема, питання юридичної природи уніфікації судової практики, розмежування її поняття з суміжними поняттями, виявлення її особливостей у різних типах правових систем, легалізації процедури її здійснення та техніко-технологічних вимог до неї. Потребують уточнення і питання юридичної природи судової практики та її поняття.

Усе це й визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах планових тем кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні» (2013-2015 рр., номер державної реєстрації 0112U003525); «Техніка та технологія юридичної практики» (2015-2017 рр., номер державної реєстрації 0015U003954).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є виявлення загальних закономірностей уніфікації судової практики, її особливостей у континентальному, загальному та міжнародному типі правових систем, а також у правовій системі України.

Досягнення поставленої мети вимагало вирішення таких основних *завдань*:

- узагальнити наукові позиції щодо юридичної природи судової практики, уніфікації судової практики;
- уточнити природу судової практики;
- виявити ознаки уніфікації судової практики, уніфікованої судової практики;
- сформулювати визначення понять «уніфікація судової практики» та «уніфікована судова практика»;
- розмежувати поняття «уніфікація судової практики» із суміжними поняттями;
- виокремити способи і стадії уніфікації судової практики;
- виявити особливості уніфікації судової практики в континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем;
- розкрити особливості і проблеми уніфікації судової практики у правовій системі України;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення уніфікації судової практики в Україні.

Об'єктом дослідження є уніфікація судової практики.

Предметом дослідження є загальні закономірності уніфікації судової практики, її особливості в континентальному, загальному та міжнародному типі правових систем, а також у правовій системі України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний підхід, логічні прийоми, загальнонаукові підходи та методи, а також спеціально-юридичні прийоми і засоби пізнання.

Діалектичний підхід дав змогу розглядати уніфікацію судової практики як явище, що функціонує і розвивається. За допомогою логічних прийомів було сформульовано визначення понять «судова практика», «уніфікація судової практики», «уніфікована судова практика» та інших.

Діяльнісний підхід, зокрема теорія діяльності, уможливив розгляд уніфікації судової практики як юридичної діяльності. Метод аналізу документів (один із соціологічних методів) застосовано під час аналізу юридичних актів: законів, судових рішень тощо. Завдяки системному підходу, а саме структурно-

Includes models of the same type of enforcement and interpretation. The notion of unification of labor practices and normative-legal unification, the result of which is a normative legal judicial precedent (source of law), is delimited.

The unification of judicial practice in the continental, general, international type of legal systems is characterized and similar and distinctive in each of the studied types is revealed, their features are revealed.

The problems of unification of judicial practice in Ukraine, in particular, the lack of a scientifically substantiated domestic case law theory, including unification of judicial practice, have been identified; legalization of the concepts: “unification of judicial practice” and “judicial precedent” in national legislation; a regulatory act that would define the rules for the unification of judicial practice in Ukraine; the use of a largely optional, but not the main method of unification.

Proposals for improving the unification of judicial practice, in particular in the context of reforming the modern judicial system of Ukraine, creation of a regulatory act by the Supreme Court of Ukraine – the Rules of unification of judicial practice or the fixing of these provisions in the Rules of the Supreme Court of Ukraine; Determining the powers of the Supreme Court of Ukraine and its structural divisions to implement the unification of judicial practice and its monitoring; formation of unified judicial practice as an integral system taking into account competitive, substantive procedural, chronological and other criteria; legalization of the concepts of “judicial practice”, “unification of judicial practice”, “unified judicial practice”, “typical model of qualification of law”, “typical model of interpretation of law”; fixing in legislation the basic techniques and stages of unification; technical and technological requirements and to the unification of judicial practice and its results – law-enforcement and legal-law precedents, as well as their integral system – unified judicial practice; creation of an effective search program within the framework of unified judicial practice. All this will ensure the stability and uniformity of judicial practice, the efficiency of justice, and enforcement in general.

Key words: judicial practice, unification of judicial practice, unified judicial practice in continental, general, international type of legal systems, unification of judicial practice in Ukraine.

функційним прийомом, охарактеризовано основні складові уніфікаційної діяльності: суб'єкти, їх дії, результати, а також складено уявлення про уніфіковану судову практику як систему.

Загальнотеоретичний метод дозволив виявити основні закономірності та особливості уніфікації судової практики, а порівняльно-правовий – подібні і відмінні її ознаки в континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем.

Прийоми і засоби техніко-юридичного аналізу дали змогу виявити основні техніко-технологічні параметри уніфікації судової практики, а прийоми правового прогнозування забезпечили формування уявлень про уніфіковану судову практику як про певні її юрисдикційні підсистеми, а також – можливість створення вітчизняної системи уніфікованої судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів. У вітчизняному правознавстві це дисертаційне дослідження є однією з перших загальнотеоретичних праць, у якій виявлено загальні закономірності уніфікації судової практики, її особливості в континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем, а також у правовій системі України.

Наукова новизна дослідження конкретизована в таких положеннях:

уперше:

- виявлено ознаки уніфікації судової практики: вона є різновидом правової уніфікації; її безпосередньою метою є забезпечення сталості й однотипності судової практики, а перспективною – забезпечення ефективного правосуддя, правозастосування загалом; здійснюється уніфікація судової практики спеціально уповноваженими на це суб'єктами судової системи (професійним суддею, суддями, колегіальними чи іншими компетентними органами судової системи); їх діяльність передбачена чинними джерелами права; вона є способом створення системи типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права; основний спосіб уніфікації містить прийоми створення типових моделей кваліфікації права, а також прийоми інтерпретації права; об'єктивуються результати уніфікації в рішеннях суду та інших судових актах; судові рішення та інші судові акти публікуються в офіційних друкованих виданнях (джерелах); призначенням уніфікації є створення єдиної системи уніфікованої судової практики. На основі цих ознак сформульовано визначення поняття «уніфікація судової практики»;

- виокремлено стадії уніфікації судової практики щодо створення типових моделей кваліфікації права: встановлення доцільності уніфікації судової практики та визначення її основних техніко-технологічних параметрів; створення типової моделі правової кваліфікації та вироблення правової позиції; фіксація її в судовому акті; доведення до відома відповідних суб'єктів права;

- виокремлено стадії уніфікації судової практики щодо створення типових моделей інтерпретації права: встановлення обставин, що зумовлюють потребу у правотлумаченні; визначення способу (способів) тлумачення-з'ясування;

визначення основних техніко-технологічних параметрів; створення правила-роз'яснення та відображення у правовій позиції; фіксація її в судових актах та доведення до відома відповідних суб'єктів права;

- виявлено ознаки уніфікованої судової практики: вона є єдиною системою типових моделей; складається з типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права; ці моделі об'єктивуються в судових актах і обов'язкового, і рекомендаційного характеру; судові акти публікуються в офіційних друкованих виданнях; вона має відповідати встановленим техніко-технологічним вимогам; її метою є забезпечення сталості й однотипності судової практики, ефективності правосуддя, правозастосування загалом. На основі цих ознак сформульовано визначення поняття «уніфікована судова практика»;

- розроблено пропозиції щодо удосконалення уніфікації судової практики в Україні;

удосконалено:

- положення про природу судової практики;
- положення про співвідношення поняття «уніфікація судової практики» із суміжними поняттями;

- положення про особливості уніфікації судової практики в континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем;

набули подальшого розвитку:

- визначення поняття «судова практика»;
- положення про особливості та проблеми уніфікації судової практики в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можна використати:

у науково-дослідницькій сфері – для подальшого розвитку вітчизняної загальної теорії права, зокрема теорії прецедентного права;

у юридичній практиці – для вдосконалення національної судової системи, зокрема в частині забезпечення однотипної та сталої судової практики, підвищення ефективності правосуддя;

у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін: «Загальна теорія права», «Нормотворча техніка», галузевих юридичних навчальних дисциплін; для підготовки підручників, посібників, методичних матеріалів і для студентів, і для суддів та представників інших правових професій.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана й обговорена на кафедрі теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні положення і висновки дисертації доповідались на науково-практичних конференціях: XXI звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 12-13 лютого 2015 р.); XXII звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 4-5 лютого 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Юридичні науки: проблеми та перспективи»

и отличительного в унификации судебной практики континентального, общего, международного типа правовых систем, выделены её особенности в них. Установлены проблемы унификации судебной практики в Украине, в частности отсутствие научного обоснования отечественной теории прецедентного права, в том числе и теории унификации судебной практики; легализации понятий: «унификация судебной практики», «судебный прецедент» в национальном законодательстве; регламентарного акта, определяющего правила унификации судебной практики в Украине. Разработано предложения по усовершенствованию унификации судебной практики, в частности в контексте реформирования современной судебной системы Украины.

Ключевые слова: судебная практика, унификация судебной практики, унификация судебной практики в континентальном, общем, международном типе правовых систем, унификация судебной практики в Украине.

ANNOTATION

Holovaty V. Ya. Unification of judicial practice: general theoretical characteristic. “On the rights of the manuscript.”

Thesis for the degree of Candidate of Sciences in Law by specialty 12.00.01. – Theory and history of the state and law; history of political and legal doctrines. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2017.

The thesis is devoted to identification of general regularities of unification of judicial practice, of its features in the continental, general, international type of legal systems and the legal system of Ukraine. The work describes the legal nature of judicial practice, which made it possible to clarify its concept: a set of objectified in judicial acts of various models of qualification and interpretation of the right created by the entities specifically authorized for it by the judicial system. One of the means of ensuring a consistent and uniform judicial practice is the method of unification.

The legal nature of the unification of judicial practice is revealed and the definition of its concept is formulated as the activity of specially authorized entities of the judicial system, aimed at creating typical models of qualification and interpretation of law, their objectification in court decisions and other judicial acts united in one system, as well as the nature of unified judicial practice as a result of unifying activity and the definition of its concept is formulated.

The basic and optional ways of unification of judicial practice are revealed. It has been established that the main method is aimed at creating typical models of qualification and interpretation of law; formulated definition of concepts: “a typical model of qualification of law”, “a typical model of interpretation of law”; the stage of unification of judicial practice is singled out.

It is stated that the unification of judicial practice consists of law enforcement and legal-unification, and their results are recorded in legal and legal-precedent cases.

АНОТАЦІЯ

Головатий В. Я. Уніфікація судової практики: загальнотеоретична характеристика.— На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01.— теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.— Львівський національний університет імені Івана Франка.— Львів, 2017.

Дисертація присвячена виявленню загальних закономірностей уніфікації судової практики, її особливостей у континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем та правовій системі України. В роботі виявлено юридичну природу уніфікації судової практики та її результату — уніфікованої судової практики, сформульовано визначення їх понять та виокремлено стадії її здійснення. Охарактеризовано подібне та відмінне в уніфікації судової практики континентального, загального, міжнародного типу правових систем, виокремлені її особливості у них. Виявлено проблеми уніфікації судової практики в Україні, зокрема відсутність науково обгрунтованої вітчизняної теорії прецедентного права, в тому числі і уніфікації судової практики; легалізації понять: «уніфікація судової практики» та «судовий прецедент» в національному законодавстві; регламентарного акту, який би визначав правила уніфікації судової практики в Україні. Розроблені пропозиції щодо вдосконалення уніфікації судової практики, зокрема в контексті реформування сучасної судової системи України.

Ключові слова: судова практика, уніфікація судової практики, уніфікація судової практики в континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем, уніфікація судової практики в Україні.

АННОТАЦИЯ

Головатый В. Я. Унификация судебной практики: общетеоретическая характеристика.— На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01.— теория и история государства и права; история политических и правовых учений.— Львовский национальный университет имени Ивана Франко.— Львов, 2017.

Диссертация посвящена установлению общих закономерностей унификации судебной практики, её особенностей в континентальном, общем, международном типе правовых систем и правовой системе Украины. В работе установлена юридическая природа унификации судебной практики и её результатов — унифицированной судебной практики; сформулированы определения их понятий, выделены стадии её осуществления. Дана характеристика схожего

(м. Запоріжжя, 24-25 червня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 15-16 липня 2016 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Одеса, 14-15 жовтня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 10 публікаціях, з яких п'ять статей опубліковано у фахових наукових виданнях, зокрема одна в зарубіжному, та п'яти тезах у збірках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку, зокрема 176 сторінок основного тексту, список використаних джерел (278 найменувань) займає 25 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обгрунтована актуальність теми дослідження, зазначено про зв'язок з науковими планами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологію дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їхню апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження уніфікації судової практики» складається із трьох підрозділів, які присвячено аналізу наукових напрацювань з питань судової діяльності, судової практики, її уніфікації, методології дослідження, а також характеристиці природи судової практики.

У **підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі»** здійснено аналіз наукових джерел за темою дисертації. Зазначено, що аналіз сучасної зарубіжної та вітчизняної літератури проводився за декількома напрямками: дослідження судової практики, пов'язані з судовою правотворчістю та джерелами права; судової діяльності та суміжних з уніфікацією явищ; власне уніфікації судової практики. Підкреслено, що два перші напрями достатньо відображені у юридичній літературі. Хоча єдності поглядів щодо поняття судової практики, розмежування правотворчих (джерел права), правозастосовних, правотлумачних прецедентів, які й складають судову практику, не досягнуто. Питанням власне уніфікації судової практики у юридичній науці приділено незначну увагу. Констатовано, що теорія прецедентного права у вітчизняній юридичній науці поки що не сформована. Спеціальні монографічні дослідження уніфікації судової практики, як у зарубіжній, так і вітчизняній юридичній науці відсутні.

У **підрозділі 1.2 «Методологія дисертаційного дослідження»**, охарактеризовано підходи, методи та засоби пізнання, використання яких сприяло досягненню поставленої мети.

Визначальним для цього дисертаційного дослідження є діалектичний підхід, який дав змогу виявити закономірності судової практики та її уніфікації як явища, що функціонує та розвивається.

Використання логічних прийомів сприяло формуванню понять «судова практика», «уніфікація судової практики», «уніфікована судова практика» та інших, виокремленню основних видів правової уніфікації

Серед наукових підходів особлива увага приділялась діяльнісному, зокрема теорії юридичної діяльності, що дозволило серед її різновидів виокремити судову діяльність, яка була розмежована на правотворчу, правозастосовну та правотлумачну.

Серед загальнонаукових методів пізнання використовувалися соціологічний та системний. Аналіз документів як соціологічний спосіб пізнання дозволив дослідити джерела права та судові акти і виявити типові моделі кваліфікації чи/та інтерпретації права.

Системний підхід дав змогу трактувати результати уніфікації судової практики як систему типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, що об'єктивовані у судових актах, а також встановити структуру уніфікаційної судової діяльності, суб'єктів, що наділені відповідними повноваженнями; їхні дії щодо створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права; результати цих дій – уніфіковану судову практику.

Серед спеціально-юридичних методів було використано порівняльно-правовий та загальнотеоретичний. Застосування порівняльно-правового методу дозволило встановити подібне та відмінне в уніфікації судової практики у континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем.

Провідним для цього дослідження був загальнотеоретичний метод, який дозволив виокремити основні закономірності уніфікації судової практики, її особливості в континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем.

У процесі дисертаційного дослідження застосовувалися засоби та прийоми техніко-юридичного аналізу при формуванні правозастосовних та правотлумачних конструкцій, які містять типові моделі кваліфікації чи/та інтерпретації права. В деяких випадках застосовувалися і прийоми прогнозування, зокрема щодо перспектив формування системи уніфікованої судової практики в Україні.

Підрозділ 1.3 «Юридична природа судової практики» присвячено характеристиці судової практики, поглибленню знань про її природу.

Систематизація та аналіз поглядів щодо поняття і природи судової практики, аналіз законодавства стали підґрунтям для висновків про відсутність однозначного розуміння судової практики, а також її легалізованого поняття.

Аналіз такого явища як судова практика дозволив виокремити її ознаки та уточнити визначення поняття, а саме: як сукупності об'єктивованих у судових актах різноманітних моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, що створені спеціально уповноваженими на це суб'єктами судової системи; а також

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Головатий В. Я. Судебная практика: общетеоретическая характеристика / В. Я. Головатий // *Legea si viata*. – MAI, 2016. – С. 21-25.
2. Головатий В. Я. Міжнародна уніфікована судова практика: загальнотеоретичні питання / В. Я. Головатий // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. – 2016. – Випуск 3. Том 1. – С. 16-19.
3. Головатий В. Я. Загальнотеоретична характеристика уніфікації судової практики / В. Я. Головатий // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2016. – Випуск 3. Том 1. – С. 19-23.
4. Головатий В. Я. Уніфікація судової практики у континентальному типі правових систем: загальнотеоретичні та практичні питання / В. Я. Головатий // *Право і суспільство*. – 2016. – № 4 ч. 2. – С. 9-14.
5. Головатий В. Я. Уніфікація судової практики у загальному праві: теоретико-прикладні питання / В. Я. Головатий // *Історико-правовий часопис*. – 2016. – № 2 (8). – С. 196-202.
6. Головатий В. Я. Судова практика: деякі теоретичні аспекти / В. Я. Головатий // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 12-13 лютого 2015 р.)*. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. – С. 13-16.
7. Головатий В. Я. Співвідношення поняття уніфікації судової практики з суміжними поняттями / В. Я. Головатий // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 4-5 лютого 2016 р.)*. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. – С. 8-11.
8. Головатий В. Я. Уніфікація міжнародної судової практики: деякі теоретичні та практичні питання / В. Я. Головатий // *Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 червня 2016 р.)*. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. – С. 7-10.
9. Головатий В. Я. Деякі питання уніфікації судової практики в Україні / В. Я. Головатий // *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 15-16 липня 2016 року)*. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 9-12.
10. Головатий В. Я. Уніфікація судової практики в континентальному та загальному типі правових систем: порівняльно-правовий аналіз / В. Я. Головатий // *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14-15 жовтня 2016 року)*. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 7-10.

- визначити повноваження того структурного підрозділу Верховного Суду України, який здійснюватиме уніфікацію судової практики в контексті забезпечення її сталості та однотипності, моніторинг судової практики;

- зафіксувати у цьому акті такі поняття: «судова практика», «уніфікована судова практика», «типова модель кваліфікації права», «типова модель інтерпретації права», «уніфікована судова практика» тощо;

- зафіксувати в ньому стадії, які характерні для такого способу уніфікації, як створення типової моделі кваліфікації права: 1) встановлення доцільності уніфікації судової практики та визначення її основних техніко-технологічних параметрів; 2) створення типових моделей правової кваліфікації та вироблення правової позиції; 3) фіксація її в судовому акті; 4) доведення до відома відповідних суб'єктів права;

- зафіксувати стадії, що властиві такому способу уніфікації, як створення типової моделі інтерпретації права: 1) встановлення обставин, що зумовлюють потребу у правотлумаченні; 2) визначення способу тлумачення-з'ясування; 3) визначення основних техніко-технологічних параметрів; 4) створення правила-роз'яснення та відображення його у правовій позиції; 5) фіксація її в судових актах та доведення до відома відповідних суб'єктів права;

- визначити техніко-технологічні вимоги і до уніфікаційної діяльності, і до її результатів – правозастосовних та правотлумачних прецедентів;

- визначити повноваження структурного підрозділу Верховного Суду України, який здійснюватиме систематизацію правозастосовних та правотлумачних прецедентів (результатів уніфікації судової практики) в єдину систему;

- така система має формуватися насамперед в межах повноважень Верховного Суду України та його структурних підрозділів, що дасть змогу створити певні підсистеми; а в межах кожної підсистеми із врахуванням предмета правового регулювання та предмета й результату оскарження (касаційного чи апеляційного) утворити відповідні типологічні групи; при цьому варто зазначити, що у відповідній групі наявні типові моделі кваліфікації права і типові моделі інтерпретації права, а також вказати можливості їх застосування як взірця;

- створити пошукову програму, яка дозволила б швидко й ефективно відшукати необхідний правозастосовний чи правотлумачний прецедент, що містить відповідну типову модель;

- для ефективного розташування таких моделей важливо використати і компетенційний критерій, і предметні та процесуальні, а також хронологічні та нумерологічні.

розмежувати поняття судової практики та судової діяльності. Таке розмежування стало підґрунтям для характеристики уніфікації судової практики та її результату.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика уніфікації судової практики» містить два підрозділи, в яких проаналізовано уніфікацію судової практики як явища та виявлено співвідношення її поняття із суміжними поняттями.

У підрозділі 2.1 «Уніфікація судової практики: поняття, ознаки» з'ясовано природу уніфікації судової практики та її результату – уніфікованої судової практики, сформульовано визначення їх понять.

У роботі проаналізовано позиції вчених щодо поняття уніфікації судової практики, охарактеризовано уніфікацію судової практики як спосіб створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, виокремлено як основний, так і факультативний способи створення таких моделей, виявлено її ознаки.

Типова модель кваліфікації права трактується у дисертації як відображений у правових позиціях судді (чи іншого уповноваженого суб'єкта судової влади) та об'єктивований у судовому акті взірець, який містить найузагальненіші показники оцінювання й відповідності фактичних обставин змісту конкретних нормативно-правових приписів та можливості настання юридично значущих результатів у певній категорії справ та забезпечує уподібнене правозастосування. А типова модель інтерпретації права – як відображений у правових позиціях судді (чи іншого уповноваженого суб'єкта судової влади) та об'єктивований у судовому акті взірець, що містить правила-роз'яснення змісту норми права, аргументи щодо можливості його застосування і забезпечує уподібнене правозастосування.

Виокремлено також стадії уніфікації судової практики щодо створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права. Констатовано, що окрім загальних (формальних та змістовних) техніко-технологічних вимог до кожного із способів ставляться й особливі вимоги.

Підрозділ 2.2 «Співвідношення поняття «уніфікація судової практики» із суміжними поняттями» присвячено розмежуванню поняття «уніфікація судової практики» із поняттями «єдність судової практики», «однаковість застосування права», «правозастосування», «правотлумачення», «нормативно-правова уніфікація» та інші.

У процесі дослідження з'ясовано, що застосування термінів «єдність судової практики», «однаковість застосування права» є порушенням принципу однозначності та не дає змоги правильно розкрити зміст цього поняття, як діяльності зі створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, а більш прийнятним є термін «уніфікація».

Поняття «уніфікація судової практики», «правозастосування» та «правотлумачення» розмежовано за їх спрямованістю: правозастосування, на відміну від уніфікації судової практики, спрямоване на конкретизацію (індивідуалізацію)

приписів, а правотлумачення на формування правил-роз'яснень. Нормативно-правова уніфікація спрямована на створення єдиних загальнообов'язкових чи уніфікованих (рекомендаційних) приписів, здійснюється в процесі правотворчості, на відміну від уніфікації судової практики, яка здійснюється в процесі правозастосування та правотлумачення.

Розділ 3 «Уніфікація судової практики в правових системах континентального, загального та міжнародного типу» містить три підрозділи, які присвячені виявленню подібного та відмінного в уніфікації судової практики в досліджуваних типах правових систем.

У підрозділі 3.1 «Уніфікація судової практики у континентальному типі правових систем» виявлено специфічні закономірності уніфікації судової практики, що характерні для правових систем континентального права.

У роботі зазначено, що у правових системах цього типу уніфікацію судової практики здійснюють конституційні, вищі суди в межах їх юрисдикції, повноваження яких визначені законом, застосовуючи лише основний спосіб створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права. Жодні інші суб'єкти судової системи не здійснюють цих функцій. За своєю спрямованістю уніфікація судової практики поділяється на правозастосовну та правотлумачну, а її результати на правозастосовні та правотлумачні прецеденти, які не мають обов'язкового характеру. Окрім цих видів уніфікації конституційні та вищі суди здійснюють і нормативно-правову уніфікацію, за умови надання їм законом правотворчих повноважень.

Підрозділ 3.2 «Уніфікація судової практики в загальному типі правових систем» присвячено характеристиці уніфікації судової практики у правових системах англо-американського типу, зокрема Великобританії та США.

У правових системах цього типу уніфікацію судової практики здійснюють вищі судові інстанції діяльність і повноваження яких формалізовані у юридичних актах у межах їх юрисдикції, зокрема і джерелах права, лише основним способом, результатом якої є судові прецеденти, що не мають нормативного, обов'язкового характеру і використовуються з метою аргументації майбутніх рішень. Техніко-технологічні вимоги щодо уніфікації є чіткими і легалізованими.

Витребуваною в правових системах загального типу є і нормативно-правова уніфікація, результатом якої є нормативно-правовий судовий прецедент (джерело права) і частка таких прецедентів є значно вищою, хоча на сучасному етапі зі зростанням питомої ваги джерел права підвищується роль і уніфікації судової практики.

У підрозділі 3.3 «Уніфікація судової практики у міжнародному типі правових систем» виявлено специфічні закономірності, що притаманні уніфікації судової практики у міжнародному типі правових систем.

У міжнародних правових системах уніфікацію судової практики здійснюють уповноважені на цю діяльність міжнародні суди та інші міжнародні судові

не легалізовано поняття «судовий прецедент», не виокремлено його різновиди: нормативно-правовий (джерельний), правозастосовний та правотлумачний прецеденти, не визначено його місце в системі вітчизняних юридичних актів. Це не сприяє ні однозначному розумінню судового прецеденту, ні уніфікації судової практики.

Законодавець дотепер використовує терміни «судова практика», «узагальнення судової практики», «єдність судової практики», «однакове застосування норм права», не розкриваючи їх змісту, а також не легалізує таких понять, як «уніфікація судової практики» та «уніфікована судова практика», не визначає способи формування однотипної судової практики (окрім узагальнення).

Констатовано, що від узагальнення як способу формування уніфікації судової практики варто поступово відмовлятися, ефективніше використовуючи основний спосіб – формування типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права. Важливим для України є відмежування судової нормативно-правової уніфікації від правозастосовної та правотлумачної, оскільки перша спрямована на створення судових нормативно-правових прецедентів (джерел права), що містять норми чи принципи права, а дві останні – на формування типових моделей, взірців найефективнішого правозастосування, правотлумачних та правозастосовних конструкцій найдоцільнішого правового регулювання. Такі типові моделі кваліфікації та інтерпретації права фіксуються в постановах Верховного Суду України, донедавна вищих спеціалізованих судів, низці рішень Конституційного Суду України. Однак чинне процесуальне законодавство закріплює обов'язковий характер постанов Верховного Суду України і це викликає неоднозначне розуміння природи цих актів (ототожнення їх з джерелами права). Втім, вже останні зміни до процесуальних кодексів передбачають тільки врахування правових висновків, що викладені в постановах Верховного Суду України, хоча ці зміни не узгоджуються з положеннями чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Обов'язкове забезпечення сталості й однотипності судової практики законодавець поклав на Верховний Суд України. Про необхідність забезпечення єдності судової практики в Україні йдеться й у звіті національних експертів в контексті підготовки висновку Консультативної ради європейських суддів № 20 (2017). Там же вказано на потребу у створенні уніфікованої судової системи та важливу роль у цих процесах Верховного Суду України.

14. Розроблено такі пропозиції щодо вдосконалення уніфікації судової практики в Україні:

- створити регламентарний акт Верховного Суду України: Правила уніфікації судової практики (або зафіксувати ці положення у відповідному розділі Регламенту Верховного Суду України);

- розмежувати уніфікацію судової практики (правозастосовну та правотлумачну уніфікацію) з нормативно-правовою уніфікацією; та їх результати – нормативно-правові судові прецеденти (джерела права), правозастосовні та правотлумачні судові прецеденти (взірці найдоцільнішого правозастосування);

чи\та інтерпретації права, тобто правозастосовних та правотлумачних прецедентів; 3) результати уніфікації фіксуються лише в рішеннях конституційних та вищих судів; 4) узагальнення як спосіб уніфікації не застосовується; 5) техніко-технологічні параметри уніфікації зафіксовані в регламентарних актах, інколи доктрині; 6) судді не зобов'язані дотримуватись попередніх рішень, але використовують їх для аргументації; 7) еталоном для однотипного правозастосування є рішення Європейського суду з прав людини та Європейського Союзу.

11. Уніфікація судової практики в загальному типі правових систем має такі особливості: 1) здійснюється вищими судовими інстанціями в межах їх юрисдикції, діяльність і повноваження яких визначені в чинних джерелах права, регламентах, правилах, що створюються судами, та інших юридичних актах; 2) вона є способом формування типових моделей, частіше – інтерпретації права, інколи – кваліфікації права; 3) її результати фіксуються в судових актах – лише рішеннях суду, які приймаються в процесі розгляду справи, що передбачено чинним законодавством, регламентами тощо; 4) їй властиві два види уніфікації: правозастосовна та правотлумачна, а її результати – правозастосовні та правотлумачні прецеденти, не мають обов'язкового характеру, але використовуються для аргументації майбутніх рішень; 5) усі судові прецеденти публікуються у збірках, звітах та інших друкованих джерелах (і офіційних, і неофіційних); 6) техніко-технологічні вимоги, порядок уніфікації чітко сформовано у чинних джерелах права, створених судами правилами, у правовій доктрині; 7) узагальнення як спосіб уніфікації не використовується.

12. Уніфікація судової практики в міжнародному типі правових систем має такі особливості: 1) здійснюється уповноваженими на цю діяльність міжнародними судами та іншими міжнародними судовими інститутами, повноваження яких визначені чинними міжнародними джерелами права та іншими юридичними актами; 2) формується з використанням основного способу, який становлять прийоми кваліфікації чи\та інтерпретації права та утворює систему типових моделей у межах юрисдикції конкретного суду (тобто формується насамперед за суб'єктивним критерієм); 3) об'єктивуються ці моделі кваліфікації чи\та інтерпретації права в судових актах-рішеннях судів, які, як правило, приймаються за результатами розгляду справи, інколи – як результати інтерпретаційної діяльності; 4) рішення судів та інших міжнародних судових інститутів оприлюднюються на сайтах цих інституцій і в спеціальних друкованих джерелах (збірках тощо); 5) правила правозастосування, правотлумачення, як й уніфікації, прийняття та оприлюднення судових рішень передбачено статутами та регламентами відповідних судів; 6) у юридичних та інших документах фіксуються техніко-технологічні вимоги до рішень міжнародних судів; 7) судові рішення, в яких фіксуються результати правозастосовної та правотлумачної уніфікації, є своєрідними стандартами для держав-учасниць.

13. Встановлено, що в Україні донині не сформована вітчизняна теорія прецедентного права, зокрема не виявлено природу судового прецеденту та

інститути лише основним способом. Техніко-технологічні вимоги щодо рішень міжнародних судів, які зокрема містять типові моделі кваліфікації чи\та інтерпретації права, передбачені статутами, регламентами та іншими юридичними актами. Втім, міжнародні суди здійснюють і нормативно-правову уніфікацію, результатом якої є нормативно-правові судові прецеденти (джерела права). Уніфікація міжнародної судової практики є важливою, оскільки покликана бути прикладом для національного законодавства і для національної судової практики.

Розділ 4 «Уніфікація судової практики в Україні» містить два підрозділи, в яких встановлено проблеми уніфікації судової практики в Україні.

Підрозділ 4.1 «Стан уніфікації сучасної вітчизняної судової практики» присвячено характеристиці уніфікації судової практики в Україні та виявленню перспектив її розвитку. Аналіз позицій вчених щодо поняття уніфікації судової практики свідчить, що у вітчизняній літературі відсутні уподібнені підходи до його розуміння, як і щодо поняття «судовий прецедент», відсутні і спеціальні дослідження уніфікації судової практики. Не легалізовані ці поняття і в законодавстві України, як і не визначені стадії уніфікації судової практики, хоча у змінах до процесуального законодавства передбачається використання поняття «типова адміністративна справа», «зразкова справа», а це свідчить про можливість легалізації певних параметрів правозастосовних та правотлумачних прецедентів.

Уніфікація судової практики в Україні здійснюється як основним способом, так і факультативним. Втім, Конституційний Суд України та Верховний Суд України створюють типові рішення, що містять моделі однотипного правозастосування та правотлумачення.

Відсутні в Україні і регламентарні акти, які б визначали техніко-технологічні параметри уніфікації судової практики.

У підрозділі 4.2 «Перспективи розвитку уніфікації судової практики в Україні» визначено основні напрями вдосконалення уніфікації вітчизняної судової практики, зокрема і в контексті національного звіту щодо підготовки висновку Консультативної ради європейських суддів № 20/2017, в якому зазначається потреба у здійсненні уніфікації судової практики та підкреслюється важлива роль у цих процесах Верховного Суду України.

У роботі запропоновано більш ефективне використання основного способу здійснення уніфікації судової практики – створення типових моделей кваліфікації чи\та інтерпретації права та відмову від узагальнення як факультативного способу здійснення уніфікації судової практики. Акцентується увага на розмежуванні понять: нормативно-правова уніфікація, правозастосовна та правотлумачна, а відтак і результатів цих видів правової уніфікації: нормативно-правових судових прецедентів (джерел права) та правозастосовних і правотлумачних прецедентів, які не мають нормативного характеру.

В дисертації розроблено низку пропозицій щодо вдосконалення уніфікації судової практики в Україні, зокрема створення регламентарного акту Верховного Суду України – Правил уніфікації судової практики.

У «Висновках» дисертації вирішено нове наукове завдання, що полягає у виявленні загальних закономірностей уніфікації судової практики, її особливостей у континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем та в правовій системі України.

Висновки за результатами дослідження є такими:

1. Теорія судової практики, як і теорія прецедентного права, у вітчизняній юридичній літературі досі не сформована. В Україні спеціальні монографічні дослідження, присвячені питанням уніфікації судової практики не проводилися. Щоправда, деякі аспекти цих питань досліджувалися в контексті аналізу судової правотворчості, судових прецедентів чи судової практики як джерел права. Дослідження цієї проблематики здійснюється науковою спільнотою, як правило, в процесі розв'язання проблемних ситуацій у судовій практиці, а також з погляду перманентних правових реформ.

2. Поняття уніфікації судової практики в Україні не легалізовано, натомість у законодавстві зафіксовано термін «єдність судової практики» без визначення поняття цього явища, як, зрештою, і поняття «судова практика».

3. У роботі уточнено ознаки судової практики, а саме: 1) судова практика є різновидом юридичної практики; 2) формується уповноваженими на це суб'єктами судової системи (професійним суддею, колегіальними чи іншими компетентними органами судової системи); 3) є результатом судової діяльності (діяльності компетентних суб'єктів); 4) ці результати об'єктивуються в судових актах (рішеннях, постановах, ухвалях, інформаційних листах тощо); 5) такі судові акти містять різноманітні моделі кваліфікації чи/та інтерпретації права; 6) ці судові акти публікуються у спеціальних друкованих виданнях.

На підставі цих ознак уточнено її поняття: судова практика – це сукупність об'єктивованих у судових актах різноманітних моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, що створені спеціально уповноваженими на це суб'єктами судової системи.

4. У дисертації виявлено ознаки уніфікації судової практики, на підставі яких сформульовано визначення її поняття як діяльності спеціально уповноважених на це суб'єктів судової системи, що спрямована на створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, їх об'єктивацію в судових рішеннях та інших судових актах й об'єднання в єдину систему.

5. Виявлено ознаки уніфікованої судової практики, на підставі яких сформульовано визначення поняття «уніфікована судова практика» як системи типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, що об'єктивовані в судових актах і забезпечують сталість та однотипність судової практики, ефективність правосуддя, правозастосування загалом.

6. У роботі виокремлено основний спосіб уніфікації судової практики, який спрямований на створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, проте зазначено і про практику застосування факультативного способу.

7. Виокремлено стадії, характерні насамперед для основного способу уніфікації судової практики щодо створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права.

8. У роботі розмежовано співвідношення поняття «уніфікація судової практики» із суміжними поняттями, що дає підстави для висновку про прийнятність саме терміну «уніфікація» на позначення цього правового явища. Розмежовано природу уніфікації судової практики та нормативно-правової уніфікації, а саме: 1) уніфікація судової практики спрямована на створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, а нормативно-правова – на створення єдиних загальнообов'язкових чи рекомендаційних (уніфікованих) приписів; 2) уніфікація судової практики здійснюється в процесі правозастосування і правотлумачення, а нормативно-правова – під час правотворчості; 3) уніфікація судової практики здійснюється професійними суддями чи іншими спеціально уповноваженими суб'єктами судової системи, а нормативно-правова – уповноваженими на це суб'єктами правотворчості; 4) результати уніфікації судової практики об'єктивуються в судових актах, які часто не є джерелами права, а нормативно-правової – у джерелах права чи спеціальних уніфікованих актах.

9. У проаналізованих континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем досить затребуваною є нормативно-правова уніфікація, проте для забезпечення однотипності судової практики застосовується і правозастосовна та правотлумачна уніфікація судової практики. Для уніфікації судової практики в континентальному, загальному та міжнародному типі правових систем характерні і загальні для уніфікації судової практики ознаки, і особливі для кожного з них.

Серед подібних ознак варто назвати такі: у кожному з типів правових систем уніфікація судової практики є різновидом правової уніфікації; її безпосередньою метою є забезпечення сталості й однотипності судової практики, а перспективною – ефективності правосуддя, правозастосування в цілому; вона є діяльністю, що спрямована на формування типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права; здійснюється лише основним способом уніфікації; для уніфікації судової практики в усіх аналізованих типах правових систем властиві два види: правозастосовна та правотлумачна уніфікація, а її результати – правозастосовні та правотлумачні прецеденти – не мають обов'язкового характеру; результати уніфікації фіксуються в судових актах – лише рішеннях судів та публікуються у друкованих джерелах (виданнях) судових інстанцій, що передбачено джерелами права.

10. Уніфікація судової практики в континентальному типі правових систем має такі особливості: 1) здійснюється конституційними та вищими судами в межах їх юрисдикції, повноваження яких визначені законом, зокрема і щодо уніфікації судової практики; 2) для створення типових моделей використовується основний спосіб – прийоми формування типових моделей кваліфікації